

Det skal være fornuftigt at handle solidarisk! - 1

af Mogens Lilleør, 1996

I den standende debat om velfærdsstaten Danmark efterlyses af og til en egentlig holdningsændring blandt befolkningen med hensyn til hvilke opgaver, det offentlige skal varetage for hver enkelt borger. Velfærdsstatens problem er som bekendt, at den er overbelastet, bla. fordi flere og flere egentlig ressourcestærke personer nok ikke uretmæssigt, men i hvert fald usolidarisk gør brug af statens specifikke serviceydelser i stedet for selv at producere dem. Derved skader de samfundet som helhed og dermed sig selv på lang sigt. Budskabet er derfor jævnlige, at borgerne hver især skal tænke efter for sig selv og vurdere, om de serviceydelser de har mulighed for at få - altså har en såkaldt velerhvervet ret til på linie med alle andre borgere i dette land - om disse serviceydelser nu også er noget, de virkelig har brug for sammenlignet med visse andre borgeres behov. Borgeren skal med andre ord i visse tilfælde sige nej til goder, hun kunne få, dersom hun sagde ja. Løsningen på problemet er imidlertid ikke helt så enkel som den ofte fremstilles. En holdningsændring kan være påkrævet, men den er ikke blot vanskelig at opnå, den er også utilstrækkelig. Det skal også være fornuftigt at handle solidarisk.

Nogen vil givetvis mene, at som situationen er, er et krav om, at borgeren skal sige nej til goder som hun kunne få dersom hun sagde ja, det samme som at forlange, at borgeren skal gøre sig dummere end hun er: Dels er det dumt i en verden, hvor goderne er knappe, og der er mange andre ved fadet, ikke at få det i hus, man kan komme af sted med. Dels er det dumt at sige nej til at modtage noget fra staten, fordi det konkret hverken gør fra eller til, om man siger ja eller nej. Og det er dette der er det centrale her! Logikken tilsiger den enkelte - egoist eller altruist - at rage til sig. Det er denne logik, der skaber velfærdsstatens problem:

Hvis den enkelte borger er egoist, er det givet, at hun altid vil gå efter resultater, som hun finder er optimale eller i hvert fald er gode for hende i den situation, hun står i og forventer at være i fremover. Lad os antage, at hun står i en valgsituation, hvor hun skal vælge mellem at modtage et gode eller lade det stå til rådighed for en mere trængende. Hvis hun kunne være sikker på, at den virkelig trængende faktisk ville få gavn af, at hun undlod at tage imod godet, så kunne hun fint gå ind for det. For som egoist er det hendes interesse at undgå for stor ulighed, fordi dette ville medføre samfundsmæssig ustabilitet, som ville forringe hendes muligheder. Jeg antager altså, at hun har en egoistisk interesse i udstrakt lighed. Men kan hun være sikker på, at

hendes unkladelseshandling kommer til at gavne de dårligststillede og dermed hende selv? Næppe, fordi hun lever i et samfund, hvor mange andre ligesom hende får tilbudt godet. Hvis mange eller alle, som ikke har brug for godet, alligevel tager imod det, så er det dumt som den eneste eller en af de få, at sige nej tak, fordi hun dels vil forringe sin egen situation i forhold til dem, hun sammenligner sig med, og dels vil hendes unkladelseshandling ikke have nogen virkning i forhold til de manges handling; hun vil derfor ikke gavne de dårligststillede og dermed ikke fremme den stabilitet, der er til hendes egen fordel.

Sådan må det se ud for egoisten. Så hvis egoisten skal overtales til at unklade at gøre brug af goder, hun ikke direkte har brug for, men staten alligevel stiller til rådighed for hende, så skal hun have tillid til, at hendes unkladelseshandling virkelig gavner hende på anden måde, dvs. går til dem, der virkelig har behov og ikke til hendes nærmeste konkurrenter, hendes 'referencegruppe'. Er dette ikke tilfældet, må hun for at undgå at skade sig selv her og nu tage imod godet og derved uintenderet sammen med alle sine ligesindede, der handler ligesom hende, skade sig selv og samfundet på længere sigt. Selv om hun kan forudse, at det skader hende på længere sigt, er det alligevel det eneste fornuftige at gøre i situationen. Hendes unkladelseshandling alene gavner ingen, så derfor kan hun ligeså godt hoppe med på vognen for at få et udbytte på kort sigt. Kun hvis mange gav afkald på én gang, ville det være i hendes interesse også at give afkald på et gode. Men på forhånd kan hun ikke vide, om der er nogen, der vil det, og hun kan vel kun tro det, hvis hun har tillid til sine medmennesker på dette område. Men det med tilliden er en væsentlig del af problemet.

Dette skærpes tilmed, når det bliver klart, at egoistens måde at betragte samfundet på ikke kun gælder for egoistisk handling, men ligegodt for enhver person, der ønsker et optimalt eller godt resultat, altså uanset om motivationen er egoisme, solidaritet eller altruisme. Hvis du har et mål, du mener skal realiseres, så er det dumt ikke at handle for at fremme målet. Det er med andre ord dumt ikke at kanalisere tilstrækkeligt af statens ressourcer over til fremme af målet. Hvordan gavner jeg f.eks. bedst mine medmennesker? Ved at modtage en ydelse, som styrker mine muligheder for at handle til gavn for dem, eller ved at unklade at modtage en ydelse, og dermed stille den til rådighed for dem, der har mere brug for den end jeg? Problemet i sidstnævnte tilfælde bliver ligesom hos egoisten spørgsmålet om, hvordan jeg kan være sikker på, at min unkladelseshandling får nogen effekt. Konklusionen er ligesom hos egoisten, at det kan jeg ikke være sikker på, så derfor er det bedre, at jeg modtager ydelsen selv og

anvender den efter det formål jeg har. Det rationelle for altruisten er altså ligesom hos egoisten at rage til sig, om end formålene er ganske forskellige. Enhver person, som handler målrationelt og bare ønsker at opnå et godt resultat, er altså i en situation, hvor det fornuftige er at tage imod mange af de serviceydelser, staten udbyder, uanset de langsigtede dårlige konsekvenser.

Gives der slet ingen løsning på dette problem? En løsning hævdes som nævnt ofte at bestå i en holdningsændring, dvs. en ændring af borgernes moralske personlighed, deres ethos, borgerne skal være nogen andre end de er. Som økonomiminister Marianne Jelved har udtrykt det, så skal borgerne i deres valg af serviceydelser være bevidste om, at valgene er udtryk for en prioritering af statens opgaver i samfundet som helhed, og derfor medvirke til, at denne prioritering ikke vrides skæv, fordi de modtager et gode, de strengt taget ikke har brug for, men selvfølgelig godt kan bruge. De skal med andre ord sige nej til ikke-nødvendige ydelser. Der er noget umiddelbart rigtigt i denne betragtning: Den der ikke har egentlig behov for et gode, skal heller ikke modtage det. Men i dagens aktuelle situation forudsætter synspunktet bare, at forholdet mellem stat og individ og individerne imellem virkelig er båret af tillid, så førnævnte logik kan brydes. Men det aktuelle problem er desværre, at tilliden er fraværende, og så hjælper en holdningsændring ikke. Også individer med den rette sociale indstilling vil se sig nødsaget til at modtage goder, de ikke selv behøver, hvis de tror, at andre med en anden indstilling vil rage godet til sig og bruge det på en mere skadelig måde.

Derfor er løsningen selvfølgelig ikke, at folk skal gøre sig dummere end de er. Løsningen er ikke, at borgerne, selv om de har forstået, at deres valg er udtryk for en prioritering af statens opgaver i samfundet, så alligevel skal handle stik mod egne interesser (egoistiske eller altruistiske) i en situation, hvor deres enkelte handling isoleret set hverken gør fra eller til i forhold til staten og helheden, men måske betyder meget i forhold til det konkrete mål, de arbejder for. Den eneste løsning, jeg kan få øje på, er at gøre det fornuftigt at handle solidarisk, men denne løsning beror på eksistensen af gensidig tillid, og dette er en minimumsbetingelse.

Det første skridt i den rigtige retning er altså at genskabe tilliden mellem politikere og borgere og borgerne imellem i forhold til statens ydelser. Men hvordan gør man det? Omridset af et svar, tror jeg, man kan finde gennem et svar på spørgsmålet om, hvad egentlig årsagen er til den udbredte mistillid mellem borgere og politikere, f.eks. som den kommer til udtryk i den megen omtalte politikerlede. Mere om dette i kronik-2.